

Герасимова Э. Н.

СОЦИАЛЬНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ КОЛЛИЗИИ СУЩЕСТВОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье проводится социально-философское исследование коллизии в соотношении универсального присутствия человека в мире и «одномерности» существования отдельного человека с точки зрения теоретико-методологических подходов современности. Можем выделить три специфических методологических направления в социально-антропологическом измерении познания – это системный подход, структурализм и структурно-функциональный анализ, а также утверждать, что социальная антропология базируется на социобиологических, общечеловеческих, культурно-антропологических и личностных качествах человека, взятых с точки зрения их социально-исторических изменений и мировоззренческой системе архетипов.

Ключевые слова: человек, общество, антропоцентризм, социальная антропология, культурная антропология, универсальность существования человека.

Gerasyimova E. M.

SOCIO-ANTHROPOLOGICAL COLLISIONS OF MODERN HUMAN EXISTENCE AS A METHODOLOGICAL PROBLEM

Introduction. The "capture" of the public life of the entire world community by COVID-19 for the second year requires not only a colossal concentration of material, financial and health resources of the humanity, but also comprehension of the new reality of human existence in the world. Philosophy is impossible without the anthropological aspect, which determines the historical and the geographical significance of the world development by man and the most acute problems of the present social life, thanks to the production of modern socio-anthropological knowledge, its integration into educational and industrial practice, a birth of the new quality of the formation of a worldwide knowledge economy, therefore the relevance of the chosen problem is undeniable. **The aim** of our paper is the socio-anthropological dimension of the universality of human existence based on the cognition of universal values in the global coordinate system of today. **Research methodology** was determined by the materials of the historical-sociological, philosophical-anthropological and socio-philosophical directions, and we recognized the cultural-historical, structural-functional, comparative and typological methods as basic. **Research results.** One of the main socio-anthropological collisions is still the philosophical problem of the universality of human existence and the "one-dimensionality" of an individual. The idea of human universality causes the emergence of the integrated knowledge manifested in the archetype of the Microcosm. Generic human universality is acquired in the system of modern civilization due to a kind of "technicalization" of the human individual existence. Since the nature of the human race manifested in the contradictions of generic universality and one-sidedness of human life is not identical, there is always the eternal question of its future existence, because the past is a world of realized and lost opportunities and perspective is always an unknown world, despite modern forecasting techniques in various areas of human activity. If the biological necessity of human existence is innate and cannot be fundamentally changed, then social necessity is mastered by man in his life and has its own characteristics. In particular, a social necessity arises the very given world and an aspect of human ancestral existence, which can be joined only through the development of forms of national and world culture through language, learning the meanings of life symbols, activities, etc. Social necessity is not a "superstructure" over the biological aspect of human ancestral existence, it is its organic component, which provides harmony in the need to communicate and unite people in communities. **Discussion.** The modern anthropological perspective is less formalistic and can use the materials of social anthropology, which presents meaningful models and mechanisms of social behavior, to find common ground between the originally social and modern multivariate forms of social organization. Socio-anthropological principles of creative human existence are widely represented in Ukrainian philosophical thought. Reproduction of peculiar semantic layers of subject-activity worldview, among which the main one is the project of creating one's own life in the world, including all the versatility of dimensions of human existence could be found in the works by V. Bychko, L. Drotianko, V. Tabachkovsky, N. Khamitov, G. Kovadlo, E. Andros and many other researchers. **Conclusion.** We can identify three methodological directions of the modern specificity of the socio-anthropological dimension of cognition – a systematic approach, structuralism, and structural-functional analysis. We can note that social anthropology focuses on socio-biological, universal, cultural-anthropological and personal qualities of man, taken in its historical and social fluidity and worldview system of archetypes. The most adequate way of human socio-cultural existence in Ukraine can be carried out only on the basis of archetypes of life and world order developed over thousands of years on its territory, which theoretical and practical carrier in modern conditions is social philosophy and anthropology.

Keywords: man, society, anthropocentrism, social anthropology, cultural anthropology, social cognition, universality of human existence.

УДК 821.111+130

О. П. Горенко

КОНЦЕПТОСФЕРА ВЛАСНОГО ІМЕНІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці II
ORCID iD: <https://ORCID.org/0000-0002-3406-7559>

Анотація. У статті прослідковується діалектична концептуалізація власного імені в рамках античної філософії. Саме в цей період визрівали два різних підходи до проблеми надання імен – *phusei* (за природою) та *thesei* (за домовленістю) – та визначалась відповідність імен сутностям речей. Відтак дискусія щодо характеру номінації та зв'язку між позначенням-іменем та позначенням-носієм перетворювала власне ім'я на філософему, концепт, що поєднує онтологічні та епістемологічні характеристики. Досвід такої дискурсивної трансформації актуалізується у періоди загострення ідеологічної, культурологічної, морально-етичної полеміки навколо імен.

Ключові слова: власне ім'я, концепт, номінація «за природою», номінація «за домовленістю», антропонімичний, трансцендентний.

Вступ

Неможливо уявити сучасний світ без власних імен. Вони пронизують усі сфери нашого буття: соціальну, історичну, релігійну, наукову, культурну, комерційну, особисту. У рамках ономастики розширюється коло дисциплін, які поглиблено вивчають власні імена в різних аспектах їхнього використання. Розгалужена система знань про ім'я набуває все більшої значущості. У такому контексті актуальним видається звернення до евристичного потенціалу класичної

дискусії щодо питання власного імені. Окреслення цього феномену, визначення його змісту, опанування методами його інтерпретації дозволяє більш глибоко зрозуміти сучасні механізми політичного, ідеологічного і культурологічного брендування.

Мета дослідження

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сутності такого феномену, як концептосфера власного імені у рамках античної філософської думки. Дана мета реалізується у наступних завданнях: аналіз різних номінацій

вних підходів до власного імені в історико-культурному дискурсі («за природою» – «за домовленістю»), сформованих у процесі еволюції античної філософської думки; оцінка емпіричного та теоретико-методологічного потенціалу номінативного досвіду в контексті антропомічного підходу; окреслення проблеми значення власного імені та висвітлення подальшої перспективи її трансформації у сучасній світовій літературі.

Методологія дослідження

Теоретико-методологічну основу статті становить системний підхід до власного імені, сформований на засадах класичного філософського тлумачення цієї проблеми в широкому гносеологічному контексті (Платон, Арістотель, Плотін). Дослідження є спробою узагальнення варіантів концептуалізації, яка розуміється як процес формулювання змісту та структури зазначеної проблеми у вигляді завершеного динамічного концепту. Концептосфера і є сукупністю різних концептів, які склалися у рамках інтелектуальної традиції Античності. Вже у стародавній Елладі, де закладалися основи класичної науки, вважали за необхідне виокремити власне ім'я як особливу підсистему мови. Ті джерела, що дійшли до нас із глибини століть, свідчать про те, що власне ім'я відіграло винятково важливу роль у постановці основного питання філософії – про зв'язок свідомості й матерії. Воно з'єднувало ці дві категорії в єдине поняття, «ідею», тому що матерія та один із її видів – homo sapiens – виявляють себе у свідомості через власне ім'я, і свідомість реалізує себе в матерії також за допомогою імені. Отже, власне ім'я органічно вписувалось у поняття «великого ланцюга буття», що складалось у класичній філософії.

Результати

Науковий підхід до проблеми власного імені визирив, принаймні у Європі, у річищі міфологічної та езотеричної традицій, втім від самого початку тут окреслилися суттєві розбіжності. Як відзначає Е. Кассіер, «на перший погляд може здаватися, що поняття «логос» у тому вигляді, в якому воно початково сформувавалось у мисленні греків, знаходиться ще у близькому зв'язку з міфологічними уявленнями про довершеність та всемогутність небесного слова. Так, для Геракліта «логос» стає правителем Всесвіту. Але у мові міфу, якою ще говорить Геракліт, можна почути зовсім новий тон. Міфологічний трактою світових подій протиставляється засадничий філософська думка про непопорушну закономірність Всесвіту. Тим самим магічна єдність сил перетворюється на смислову єдність» (Кассіер, Т. I, 2001: 52). Тобто у філософському контексті на перший план виносяться питання закономірності. Неабиякої актуальності у зв'язку із цим набував аспект правильності імен. Як наголошував Г. Гадамер, «питання про правильність імен, яке ставлять греки, – це, скоріше, останнє відлуння тієї магії слова, яка розуміє слово як сам предмет або як заміщення його буття. І, звичайно, філософування греків починається з вирішення таких чарів імені й робить свої перші кроки як мовна критика» (Gadamer, 1977: 69).

Давньогрецькі філософи, які цікавилися проблемами мови як інструментом, що з'єднує свідомість і матерію, приділяли значну увагу філософії імені. Центральним предметом філософії імені виступали, з одного боку, – феномен номінації, а з другого – про-

блема імені як синкретичного комплексу, заданого нерозчленованістю в архаїчній культурі поняття і слова, що його виражає. Давньогрецька традиція в контексті своєї загально атомістичної орієнтації інтерпретувала речення як щось таке, що архітектонічно складається з імен (наприклад, феномен дискретності мови в концепції Арістотеля), а давньоіндійська традиція трактувала ім'я як конституційоване в результаті деструкції речення як вихідної одиниці мови в процедурі рефлексивного граматичного аналізу. Тим самим у рамках традиційної культури позначаються семантичні («філософія імені») і синтаксичні («філософія предиката») вектори класичної концепції мови.

Вузловою проблемою філософії імені у дискурсі давньогрецької традиції виступала проблема «встановлення імен». Ця проблема не втрачала своєї актуальності на будь-якому етапі цивілізаційного розвитку, оскільки у рамках філософської теорії мови існували два протилежних підходи до тлумачення власного імені. В Афінах V ст. до Р.Х. жваво обговорювалась тема, яка «була найулюбленишим предметом диспутів на симпосіях, – зв'язок між формою мови та формою буття, між сутністю слів та сутністю речей, природною або конвенційною» (Кассіер, Т2, 2001: 54). Проблемою імені цікавилися і гераклітівці, і атомісти, і софісти. Як відзначає О. Есперсен, «допитливим грецьким філософам найбільш цікавим здавалось питання – чи є слова природними і необхідними виразами їхніх значень, чи вони є довільними позначками значень, які могли б з таким саме успіхом позначатися будь-яким іншим звуком» (Jespersen, 1964: 19). Гераклітівці вважали, що «кожній речі притаманне від природи правильне ім'я, а люди домовилися називати ці речі по-своєму, і у такий спосіб ім'я вже не відповідає речі» (Тахо-Годи, 1990: 836). Цей підхід базується на презумпції онтологічної заданості відповідності імені і предмета, що позначається ним, адже утворювати імена може не всякий, кому заманеться, але лише той, хто бачить розум і єство суцього. Отже, як пізніше посилається Прокл на позицію Піфагора, імена існують «за природою». Давати імена – справа того, чий розум споглядає природу суцього. Перші люди, що дали назви речам, завдяки своїй винятковій мудрості відобразили за допомогою імен внутрішні сутності речей, наприклад, ім'я Зевса – символ і звуковий образ творчої сутності. Разом із тим, Демокріт у таких трактатах, як «Про вимовляння», «Імено-слов», «Про благополучні і неблагополучні літери», «Про найменування, або про імена», навпаки, вважав, що імена існують «за домовленістю» (конвенціональний підхід), і доводив це, наводячи чотири аргументи: 1) однойменність різних речей, 2) багатоіменність однієї і тієї ж речі в різних мовах, 3) перейменування, 4) відсутність відповідності у словотворенні, наприклад: від слова «думка» можна утворити дієслово «думати», чому ж від слова «справедливість» не можна утворити дієслово «справедливіти»? Виходить, імена виникли випадково, а не властиві речам «за природою». На таких же позиціях – «за домовленістю», причому домовленість не слід розуміти буквально, а як факт умовності будь-якого означення з наукової точки зору, стояли і софісти Протагор, Продік, Гіппій. Їхні погляди було викладено у трактаті «Подвійне мовлення»,

написаному наприкінці V ст. до Р.Х. невідомим автором. У рамках такого підходу ім'я принципово не є субстанціональним, атрибутивним, і не є іманентним предметом. Отже, у Греції «два слова – *phusei* (за природою) та *thesei* (за домовленістю) протягом багатьох століть роз'єднували філософів і граматиків на два табори» (Jespersen, 1964: 20).

Тобто вже в надрах філософської думки визначилося два різних напрями – «суттєвий» і «умовний». Есперсен наголошує, що «такі абстрактні та апіорні диспути попри те, що вони були стимулюючими і розумними, навряд чи можуть бути названі науковими у тому сенсі, в якому цей термін вживається сьогодні». На думку вченого, «наука передбачає детальне спостереження і систематичну класифікацію фактів», а цього якраз бракує роботам давньогрецьких філософів із питань мови» (Jespersen, 1964: 20). Певною мірою такий підхід є де-що упередженим і може дійсно стосуватися тільки мовних аспектів цієї проблеми, оскільки у філософському плані багато напрацювань, не спростованих сучасною наукою, було зроблено вже на той час.

Особливо яскраво протилежність між «сутнісним» і «відносно умовним» підходами проявляється у тлумаченні ознак. Натуралістичний (суттєвий) напрям передбачає, що за ознакою стоїть річ, і найменування можливе тільки тому, що ознаки є відстороненими (абстрагованими) від речей реального світу. Загальні імена відбивають загальне у речах, а імена індивідів здійснюють референцію до «світу». Інший напрям (умовний) підкреслює довільність знаку. Він відбиває переважно конвенціональний характер імен повсякденної мови, не тільки власних, а й загальних. Порівняльний аналіз концептуальних картин різних мов начебто доводить цю точку зору. Втім можна з упевненістю говорити про те, що філософські теорії мови розвиваються не по спіралі, а на зразок руху маятника.

Обговорення

Диспут між прибічниками натуралістичного і умовного напрямів виник задовго до Сократа, але найбільш чітким своїм формулюванням він зобов'язаний Платону (427-347 до н.е.). Діалог Платона «Кратіл» був безпосередньо сократівським тлумаченням цієї проблеми. Для сучасників і попередників Сократа, атомістів і софістів, ця тема була напрочуд актуальною. Бо саме вони вперше заговорили про походження імен та мови, вперше стали займатися синонімією, семантикою й етимологією, тобто «намагались встановити систему імен, їхній смисл, утворення, поєднували розвиток історії людства з його потребою спілкуватися за допомогою слова» (Тахо-Годи, 1990: 835). У диспуті беруть участь два філософи – Кратіл, якого можна вважати послідовником Геракліта і який захищає позиції «натуралістів», та Гермоген, який відстоює позиції «конвенціоналістів», а якщо бути більш точним, то софістів. Відомо, що софісти висунули свою теорію мови – теорію суб'єктивності, згідно з якою річ називається ким завгодно і як завгодно, і жодне ім'я речі не відповідає цій речі, і тому можна користуватися словами й іменами як завгодно. Гермоген відразу ж пропонує залучити до діалогу Сократа і звертається до нього з проханням підтвердити чи спростувати тезу про «природну близькість між формою слова і річчю, котра відображена ним». Гермоген наполягає на власному

тлумаченні – «яке ім'я було встановлене для чогось, таке і буде правильним» (Платон, 1990: 613). Сократ висуває тезу про те, що мова є таким же природним інструментом, як і всі інші інструменти людської діяльності. Оскільки найменування речей є також одним із видів діяльності, то воно повинно узгоджуватися з його специфічною природою, а не з нашими суб'єктивними думками. «Ім'я є певним знаряддям навчання і розподілу сутностей» (Платон, 1990: 619). Саме у такий спосіб Сократ критикує теорію «умовного» походження імен, тобто суб'єктивізм у вченні про мову. Всі подальші міркування Сократа спрямовані на те, щоб довести, що кожне знаряддя призначено людині від природи, і саме тому те, що продукується людиною, повинно мати не довільну форму, а «таку, яка призначена природою» (Платон, 1990: 620). Сократ, зокрема, констатує, що умовність призвела б до повної плутанини, і не можна було б визначити, «де людина, а де кінь».

Співрозмовники доходять згоди у питанні розподілу всіх імен на божественні та людські. Причому перші завжди будуть правильними, а останні – можуть бути, а можуть і не бути такими. Сократ указує на неможливість зведення імені до його звукового складу. Цю думку у XX столітті підтвердив О. Лосев: «Правильність імен, навіть якщо мати на увазі їхнє походження, ніяк не зводиться до простої імітації звуків» (Лосев, 1990: 828). Згідно із Сократом, процес найменування відповідає об'єктивному закону, і надавати ім'я може не хто завгодно. Звідси – «імена у речей від природи, і не всякий є господарем імен, а тільки той, хто звертає увагу на ім'я, притаманне кожній речі за природою і яке може втілити цей образ у літерах і складах» (Платон, 1990: 622). У такий спосіб Сократ вирішує суперечку на користь Кратіла, хоча його ставлення до гераклітівської позиції не є однозначним. Кратил, обстоюючи погляди гераклітівців на відносність, вважає, що «всі найменування речей, так само як і всі поняття про них, є однаково хибними і однаково істинними» (Платон, 1990: 668-669). Сократ заперечує, що кожне ім'я стосується певної речі та є її імітуванням у якомусь певному відношенні. І цей відтінок привноситься до імені його звуковою формою. Саме тому справа не в умовності означення і не в його відносності, а у тому, що ім'я речі може кожного разу означати різні відтінки речі, які самі по собі є цілком об'єктивними. Відчувається, що і сам Платон поділяє позицію Сократа. Про це свідчить навіть форма цього твору, яка більше схожа на монолог Сократа з деякими вкрапленнями запитань чи підтвердженням правильності його думок з боку Гермогена та Кратіла. Цю ж саму ідею ілюструє і факт надзвичайної поваги Платона до Сократа, який відкрив для нього «нову еру, став для нього сонцем знань» (Лосев, 1990: 11).

Безперечно, що цей твір Платона дає підстави для різних, інколи достатньо контроверсійних тлумачень. Втім важко переоцінити «вплив теорії імені Платона», котрий «можна простежити практично в усіх теоріях мови» (Гурко, 2006: 46). Наприклад, А. Соломонік наголошує на необхідності знакової диференціації, оскільки деякі знаки «означають саму сутність референта» (носія імені), те, що він називає «метафізичною природою референта», а інші вважає такими, що «означають лише додаткові властивості референтів» (Solomonick, 2015: 92). Разом із тим, науковець вважає, що «природність» слів не є для Платона результатом Божественно-

го втручання, (...) а є результатом величезних зусиль, спрямованих найкращими вченими на пошуки відповідностей між «лінгвістичним знаряддям та означеними об'єктами, а в подальшому – й їхніми ідеальними формами» (Соломоник, 2002: 9). Натомість О. Лосев наполягає, що імена не просто переходять одне в одне, а й різко відрізняються, тому «не може бути й мови про їхню повну відносність, оскільки їх встановила якась вища сила» (Лосев, 1990: 829). Втім така контрверсійність свідчить не стільки про «неясність», скільки про глибину і величезний теоретичний потенціал платонівської праці.

На особливу увагу заслуговує аналіз Платоном у даному діалозі значної кількості різних імен і слів, за допомогою яких він хоче довести, що ідеальна сутність – то є одна річ, а наша інтерпретація цієї сутності, зафіксована у відповідному імені, то є річ зовсім інша. Цей аспект тлумачення є дуже важливим, оскільки його пов'язують переважно з аристотелівськими підходами. Втім уже й Платон розглядав підходи «за природою» та «за домовленістю» в контексті можливого тлумачення, тобто з позицій герменевтики. Весь різномірний етимологічний матеріал яскраво засвідчує, що «всі наші інтерпретації можуть мати різний ступінь достовірності, можуть бути ближчими до речі, більш віддаленими від неї, але їхня суб'єктивна присутність жодною мірою не підтверджує суб'єктивізм. Коли ми інтерпретуємо предмет із точки зору тих чи інших його функцій, ми залишаємося на ґрунті об'єктивної філософії, що відбиває в наших найменуваннях може й не всю сутність, але все ж таки той чи інший її об'єктивний і реальний аспект» (Лосев, 1990: 831). У площині герменевтики можна розглядати поділ Сократом імен на первинні й вторинні. У цій роботі це питання не отримує чіткого й глибокого дослідження, втім стає цілком зрозуміло, що первинні надаються Богом, вторинні – людиною. Питання первинних імен отримало додаткового тлумачення у Р. Емерсона. Для нього «поет є Номінатором або Творцем мови, який дає назви речам відповідно до їхнього вигляду («арреанґанс») або їхньої суті («essence»). Він кожному надає його власне ім'я, а не чийсь інше. І цей процес надання імені є не мистецтвом, а другою натурою, яка проростає з першої ніби листя на дереві» (Emerson, 1985: 271). М. Гайдеггер у роботах, присвячених творчості Гельдерліна, також спеціально наголошував на цьому аспекті поетичної номінації.

В інших своїх діалогах Платон заклав підґрунтя для розвитку теорії мови з позицій «природного» підходу. Це також є важливим з урахуванням нашого подальшого дослідження. Платон став творцем першої систематизованої концепції об'єктивного ідеалізму. Ідеї є прообразом речей, а речі – це своєрідні матеріальні тіні ідей. Якщо матеріальний світ є мінливим, то ідеї – вічні та непорушні. Джерелом істинного знання, за Платоном, є анамнезис – згадування. Завдяки цьому можна тлумачити процес найменування як пригадування безсмертною душею загальної ідеї будь-якої речі. Але у Платона існує ще один абсолют – «єдине», структура і логіка якого розкривається в діалозі «Парменід». Це «єдине» є самототожним, безструктурним, позачасовим. Філософ наголошує, що поряд із такого роду абсолютном «...повинно існувати буття єдиного, не тожне з єдиним, тому що інакше це буття не було б буттям єдиного і єдине не було б притаманним йому»

(Платон, 1993: 369). В. Яковлев вважає за можливе розтлумачити цю думку у тому плані, що «єдине» виступає як «вищий принцип первинного породження, творчості» (Яковлев, 2003: 142-154). Розвиваючи своє міркування, автор стверджує, що «єдине» утворює свою власну структуру і структуру всього іншого, протилежного йому за визначенням. Через трансляцію первинного творчого імпульсу «єдиного можливе існування трансцендентних сутностей, кожна з яких починає відігравати свою роль у творчому процесі. Але саме єдине є надсутнісним, трансцендентним. Воно опиняється за межами буття і небуття. Воно є споконвічним джерелом творчості» (Яковлев, 2003: 142-154). Отже, на думку дослідника, Платон приходив до нового, більш узагальненого розуміння творчості. Така інтерпретація платонівського «єдиного» є предметом дискусій. Втім незаперечним є те, що думка про наявність буття та єдиного в «єдиному, яке існує», була згодом використана Платином та неоплатоніками як гнучка модель взаємодії категорій.

У «Парменіді» чітко постулюється нерозривна єдність часу. Єдине, «що переходить від «раніше» у «потім», (...) аж ніяк не оминає «тепер» (Платон, 1993: 387). Таке відчуття часу пізніше використовувалось романтиками як запорука темпоральної свободи. В умовах такої свободи надзвичайно суттєвим видається платонівський акцент на стабільності зв'язку імені та позначеного, на унікальній ролі імені у справі відмежування від «іншого» (Платон, 1993: 380-381). Відтак ім'я перетворюється на фактор стабільності процесу «вічного становлення», що сам по собі є елементом романтичної діалектики.

В античній філософії мови оформлюється також інтенція синтезу тих філософських рішень, які продиктовані самою структурою даної мови, заснованої на приматі іменників. Така мова «субстантивує світ, тобто перетворює його на набір предметностей – ідеальних або матеріальних, психічних або фізичних» (Епштейн, 2003: 86).

Подальший розвиток «проблеми імені» отримує у працях Арістотеля (384 – 322 до н.е.). На його думку, слова повинні бути «однозначними, тобто означати щось одне». Якщо це не так, то мовлення було б неможливим. Тому він вважає, що «для кожного значення можна було б підібрати особливе ім'я» (Арістотель, 1976: 127). Втім згодом він зауважує, що «не для всіх одиничних речей існує окреме ім'я» (Арістотель, 1976: 206). І ще далі – у Восьмій книзі «Метафізики», – філософ висловлює сумніви стосовно того, «чи означає ім'я складову сутність або здійснення, чи форму» (Арістотель, 1976: 226). Арістотель дає визначення імені, яке «є таким звукосполученням з умовним значенням безвідносно до часу, жодна частина якого окремо від іншої нічого не означає» (Арістотель, 1978: 93). Так само, як і Демокрит, Арістотель вважав, що «імена мають значення через угоду, оскільки від природи немає ніякого імені» (Арістотель, 1978: 94). «Ім'я виникає, коли стає знаком, оскільки членороздільні склади хоча щось і виражають, як, приміром, у тварин, втім жоден із цих складів не є іменем» (Арістотель, 1978: 94). Той факт, що філософ виклав своє бачення імені у розділі «Про тлумачення» свідчить, що розподіл «за природою» або «за угодою» нале-

жить до сфери герменевтики. Тобто у цьому питанні він певною мірою солідаризується з Платоном. Важливим є не сама «природність» або «конвенціональність» імені, а тлумачення його як такого.

Арістотель також був першим, хто розробив у систематизованому вигляді теорію значення, яка стала класичною для подальших досліджень. На відміну від Платона, Арістотель пов'язує герменевтику вже не з поезією, а з логікою. Філософ розвинув логічний закон тотожності, розроблений елеатами і перенесений Парменідом у більш широкий контекст – буття – то є ідея. Він показав зв'язок проблеми співвідношення мови і світу з проблемами тотожності й існування. У «Метафізиці» він відзначав, що тільки звернення до аналізу значення слова допоможе уникнути аргументів софістів, які здатні стверджувати, що одна й та сама річ водночас і існує, і не існує. Погляди Арістотеля були набагато ближчими до позицій сучасної науки, ніж ідеї Платона. Особливо це «стосується впевненості Арістотеля у тому, що знаки мають конвенціональний характер» (Соломонік, 2002: 10). Втім опозиційність цих двох підходів спостерігається ще й у наші дні. Отже, якщо Платон запровадив традицію розглядати процес номінації як «природний» акт, і це є суттєво важливим для нашого дослідження, то Арістотель значною мірою удосконалив метод інтерпретації, що також є одним із ключових моментів нашого подальшого аналізу.

Послідовником платонівського езотеричного напрямку у філософському дискурсі став Плотін, грецький філософ III ст., засновник неоплатонізму. Згідно зі вченням Плотіна про іпостасі всього сущого, Душа є початком реальної множинності. Вища душа звернена до незмінного спостереження Єдиного, нижча – звернена до матерії. Попри те, що імена є проявами «нижчої матерії», вони також належать і до «вищої», оскільки обидві Душі тісно пов'язані між собою. Саме тому, «яким би величезним не був Всесвіт, і якою б величезною не була різноманітність у ньому, але всеосязною силою Душі все це тримається у єдності, і весь цей світ, завдяки Душі, є божество, так само як сонце або зірки, і ми, люди, внаслідок тієї ж причини, є чимось божественним» (Плотин, 1995: 125). Душа, за Плотіном, є «вмовленим словом Духа» (Плотин, 1995: 126). «Втім не слід уважати собі, ніби Душа, витікаючи з Духу, опинилась зовсім за його межами – ні, частково вона перебуває і в ньому, хоча і складає іншу, відмінну від нього субстанцію. Але оскільки вона походить від Духа, то отримує від нього розум, який проявляється у дискурсивному мисленні, і довершеність» (Плотин, 1995: 126).

Плотін не вводить категорії імені, а тільки категорію числа. Душа для нього є таким «числом» (Плотин, 1995: 129). «Душа, з одного боку, тісно пов'язана з Духом, а з іншого – продукує речі нижчого ґатунку і є пов'язаною з ними; всі речі, що нею продукуються, є менш довершеними, ніж вона сама» (Плотин, 1995: 133). Ми «можемо віднести до речей, що продукуються Душею, і власні імена. Адже хоча Плотін і не акцентує уваги на моменті називання, на факті існування імені, втім вони (імена) існують для нього як даності, які не потребують спеціальних пояснень або обговорень» (Горенко, 2008: 40). Філософ оперує іменами в процесі розмови про пізнавальні субстан-

ції, коли, наприклад, говорить, що людський розум під час сприймання знайомого зорового образу звичай згадує його: «Це Сократ і називає його добрим. Це відбувається тому, що «душа здатна сприймати враження, що йдуть від Духу і зберігати у собі його слід» (Плотин, 1995: 142). Імена взагалі, і власні імена зокрема, можна розглядати як такі собі сліди Духу, що мають природне втілення.

Найясніше у Плотіна характер відношення між позначеним і означенням (носієм і іменем) передається у процесі самопізнання через категорії мислимого об'єкта та мислячого суб'єкта, які для нього, по суті, є одним і тим самим. Мислення та мислиме ідентичні тому, що «мислиме є не тільки простою можливістю, а й актуальною енергією думки, (...) оскільки перше мислиме є, разом із тим, і перше суще, оскільки, якщо мислиме є першою актуальною енергією, то такою енергією може бути тільки думка, причому думка найдовершеніша, тобто у вищому сенсі реальна або субстанціальна» (Плотин, 1995: 145).

Висновки

Отже, вже в античній традиції чітко прослідковується дискусія щодо характеру номінації та зв'язку між позначенням-іменем і позначеним-носієм. На основі цієї дискусії можна констатувати, що у цивілізаційному процесі склалося дві пізнавальні моделі, які ілюструють кардинально різні підходи до власного імені. Перша модель демонструє цілісний, іманентний, сутнісний, емоційний характер взаємозв'язку між іменем та його носієм. Друга – акцентує «формальне», конвенціональне тлумачення власного імені та формально-логічне тлумачення номінації.

Відтак власне ім'я як філософема долучається до вирішення проблеми взаємозв'язку «матеріального» та «ідеального», яка вирішується через взаємопроникнення і взаємообумовленість цих категорій, їхню єдність і динаміку. Вже в античній філософії мови власне ім'я набуває статусу універсальної структури світорозуміння, перетворюється на концептосферу та декларує принцип єдності мислення і буття. Уособлюючи таку єдність, власне ім'я зберігає свій аксіологічний потенціал й охоплює його основні аспекти: значення, вибір, належність, обов'язковість, ставлення тощо. Оригінальні філософські пошуки доби Античності, звісно, не дали остаточної відповіді на ключові питання номінації. Однак, поза всяким сумнівом, вони суттєво прояснили надзвичайно важливі моменти своєрідного «мовного» синтезу матеріального й духовного світів та сформували інтелектуальні передумови для подальшого вивчення унікального феномену власного імені.

Список літератури

1. Emerson R. W. The Poet / Emerson R. W. Selected Essays / R. W. Emerson. – N.Y.: Penguin Books, 1985. – P. 259-284.
2. Gadamer H.-G. The nature of things and the language of things / Gadamer H.-G. Philosophical Hermeneutics / H.-G. Gadamer / transl. and edited by D. E. Linge. – University of California Press, 1977. – P. 69-82.
3. Jespersen O. Language. It's nature, development and origin / O. Jespersen – N.Y.: The Norton Library, 1964. – 448 p.
4. Solomonick A. A. Theory of general Semiotics: The science of signs, sign-systems, and Semiotic reality. English editor L. Schwartz / A. A. Solomonick – Cambridge scholar publishing, 2015. – 398 p.
5. Арістотель. Метафізика / Арістотель. Сочинення: в 4 т. / Арістотель. – Москва: Мысль, 1976. – Т. 1. – С. 65-448.
6. Арістотель. Об истолковании / Арістотель. Сочинення: в 4 т. / Арістотель. – Москва: Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 93-531.
7. Горенко О. П. Антропонімичний вимір американського романтизму. Монографія. Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка / О. П. Горенко. – Київ: ТОВ «ПанТот», 2008. – 312 с.

8. Гурко Е. Н. Божественная ониматология: Именование Бога в имяславии, символизме и деконструкции / Е. Н. Гурко. – Минск: Изд. центр «Экономпресс», 2006. – 445 с.
9. Кассирер Э. Философия символических форм: в 2-х т. / Э. Кассирер. – Москва-Санкт-Петербург: Универс. книга, 2001. – Т. 1. Язык. – 270 с.
10. Кассирер Э. Философия символических форм: в 2-х т. / Э. Кассирер. – Москва-Санкт-Петербург: Универс. книга, 2001. – Т. 2. Мифологическое мышление. – 279 с.
11. Квіт С. Виміри філософської герменевтики /С. Квіт //Слово і час. – 2007. – № 5. – С. 17-27.
12. Лосев А. Ф. Жизненный и творческий путь Платона. Вступ ст. / А. Ф. Лосев. – Москва: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 3-69.
13. Лосев А. Ф. Формы субъективно-человеческого функционирования объективно-реальной идеи – вещь, тип-образец, имя / Платон. Собр. соч.: в 4-х т. / А. Ф. Лосев. – Москва: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 826-835.
14. Платон. Кратил / Платон. Собр. соч. в 4-х т. / Платон. – Москва: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 613-681.
15. Платон. Парменид / Платон. Собр. соч. в 4-х т. / Платон. – Москва: Мысль, 1993. – Т. 2. – С. 346-412.
16. Плотин. Эннеады / Плотин. – Киев: УЦИММ-ПРЕСС-ИСА, 1995. – 394 с.
17. Соломоник А. Философия знаковых систем и язык / А. Соломоник – Минск: МЕТ, 2002. – 408 с.
18. Тахо-Годи А. А. Примечания к диалогу «Кратил» / А. А. Тахо-Годи / Платон. Собр. соч. в 4-х т. – Москва: Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 835-842.
19. Эпштейн М. Предлог «В» как философема. Частотный словарь и основной вопрос философии / М. Эпштейн // Вопросы философии. – 2003 – № 6 – С. 86-95.
20. Яковлев В. А. Философия творчества в диалогах Платона / В. А. Яковлев // Вопросы философии. – 2003. – № 6. – С. 142-154.

References

1. Aristotel (1976). *Metafizika* [Metaphysics]. *Sochinenie, Essays*. (Vol. 1), (pp. 65-448). Moscow: Mysl [in Russian].
2. Aristotel (1978). *Ob istolkovanii* [About interpretation]. *Sochinenie, Essays*. (Vol. 2), (pp. 93-531). Moscow: Mysl [in Russian].
3. Emerson, R. W. (1985). *The Poet. Selected Essays*. N.Y.: Penguin Books.
4. Epshtejn, M. (2003). *Predlog «V» kak filosofema. Chastotnyj slovar i osnovnoj vopros filosofii* [Preposition “in” as a philosopheme. The dictionary of frequentative usage and the main problem of philosophy]. *Voprosy filosofii. Problems of Philosophy*, 6, 86-95 [in Russian].

5. Gadamer, H.-G. (1977). *The nature of things and the language of things. Philosophical Hermeneutics*. D. E. Linge (Ed.). University of California Press.
6. Gorenko O. P. (2008). *Antroponimichnyi vymir amerykanskoj romantyzmu* [Anthroponomical dimension of American Romanticism]. Kyiv: TOV «PanTot» [in Ukrainian].
7. Gurko E. N. (2006). *Bozhestvennaya onomatologiya: Imenovanie Boga v imyaslavii, simbolizme i dekonstrukcii* [Divine onomatology]. Minsk: Izd. centr "Ekonompress" [in Russian].
8. Jespersen, O. (1964). *Language. It's nature, development and origin*. N.Y.: The Norton Library.
9. Kassirer, E. (2001). *Filosofiya simvolicheskikh form: v 2-h t.* [The Philosophy of Symbolic Forms in 2 volumes]. (Vol. 1). Moscow-Stp: Universit. kniga [in Russian].
10. Kassirer, E. (2001). *Filosofiya simvolicheskikh form: v 2-h t.* [The Philosophy of Symbolic Forms in 2 volumes]. (Vol. 2). Moscow-Stp: Universit. kniga [in Russian].
11. Kvit, S. (2007). *Vymiry filosofskoi hermenevtyki* [Dimension of philosophic Hermeneutics]. *Slovo i chas, A word and Time*, 5, 17-27 [in Ukrainian].
12. Losev, A. F. (1990). *Formy subektivno-chelovecheskogo funkcionirovaniya obektivno-realnoj idei – vesh, tip-obrazec, imya* [The forms of human-subjective functioning of objective-realistic idea]. *Platon. Sobr. soch. v 4-h t., Coll. of works in 4 volumes.* (Vol. 1), (pp. 826-835) [in Russian].
13. Losev, A. F. (1990). *Zhiznennyj i tvorcheskij put Platona.* [Plato's life and creative work]. (Vol. 1), (pp. 3-69). Moscow: Mysl [in Russian].
14. Platon (1990). *Kratil [Cratylus]. Sobr. soch. v 4-h t., Coll. of works in 4 volumes.* (Vol. 1), (pp. 613-681). Moscow: Mysl [in Russian].
15. Platon (1993). *Parmenid [Parmenides]. Sobr. soch. v 4-h t., Coll. of works in 4 volumes.* (Vol. 2), (pp. 346-412). Moscow: Mysl [in Russian].
16. Plotin (1995). *Enneady [The Enneads]*. Kyiv: UCIMM-PRESS-ISA [in Russian].
17. Solomonik, A. (2002). *Filosofiya znakovykh sistem i yazyk* [Philosophy of sign systems and language]. Minsk: MET [in Russian].
18. Solomonik A. A. (2015). *Theory of general Semiotics: The science of signs, sign-systems, and Semiotic reality*. English editor L. Schwartz. Cambridge scholar publishing.
19. Taхо-Годи, А. А. (1990). *Primechaniya k dialogu "Kratil"*. *Platon. Sobr. soch. v 4-h t., Coll. of works in 4 volumes.* (Vol. 1), (pp. 835-842). Moscow: Mysl [in Russian].
20. Yakovlev, V. A. (2003). *Filosofiya tvorchestva v dialogah Platona. Voprosy filosofii. Problems of Philosophy*, 6, 142-154 [in Russian].

Горенко О. П.

CONCEPTOSPHERE OF A PROPER NAME IN THE ANTIQUE PHILOSOPHICAL TRADITION

В статье прослеживается диалектическая концептуализация имени собственного в рамках античной философии. Именно в это время вызревали два различных подхода к проблеме именования – phusei (по природе) и thesei (по договорённости) – и определялось соответствие имён сущностям вещей. Вследствие этого, дискуссия относительно характера номинации и связи между обозначением-именем и обозначаемым-носителем превращала имя собственное в философему, в концепт, который объединяет онтологические и эпистемологические характеристики. Опыт такой дискурсивной трансформации актуализуется в периоды обострения идеологической, культурологической, морально-этической полемики по поводу имён.

Ключевые слова: имя собственное; концепт, номинация «по природе»; номинация «по договорённости»; антропони-мический; трансцендентный.

Gorenko O.

CONCEPTUAL SPHERE OF A PROPER NAME IN THE ANTIQUE PHILOSOPHICAL TRADITION

Introduction. Proper names permeate all the spheres of our existence: social, historic, cultural, religious, commercial, etc. The great significance acquires named system of knowledge about this phenomenon. In such a context, an appeal to the heuristic potential of the classical tradition, to discourse seems quite pertinent. **The aim and tasks** are to analyze a Proper name as a conceptual sphere; to outline the main nominative directions within the paradigms of classical philosophy; to evaluate the empiric and theoretical potential of such an experience in an anthroponomical context and in defining the contours of this phenomenon. **Research methodology** is the system analysis approach to a Proper name, formed on the grounds of a classical philosophical interpretation of this problem (Plato, Aristotle, Plotinus) in a wide range of epistemological contexts. **Research results.** In Europe scientific approach to this problem developed within the frames of mythological and esoteric traditions. Here originated two oppositional directions connected with the problems of nomination (phusei / thesei) and correspondence of names to the essence of things. Despite their controversy, both contributed greatly to a deep understanding of anthroponomy, its content, and the process of nomination. **Discussion** finds its all-around interpretation in dialogues of Plato, who regarded these problems from the point of view of Hermeneutics, differentiating the «primary» names, given by God power, and «secondary» ones, given by people. Aristotle also considered this differentiation «by nature»/ «by convention» to belong to Hermeneutics, which he connected with Logic. For Plotin the names were the «traces of Spirit», which had natural embodiment. **Conclusion.** This discussion as to the character of nomination and the relations between denomination and denominated turns the Proper name into the concept, which includes both ontological and epistemological characteristics. The experience of such a discursive transformation becomes topical in the periods of ideological, political, and moral-ethical confrontation concerning proper names.

Keywords: proper name, concept, nomination «by nature», nomination «by convention», anthroponomical, transcendental.